

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier Het café Luminor in Vilvoorde

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Het café Luminor, Vilvoorde, Markt 25 – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/23088/101.1

Joeri Mertens

31/05/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Thema eet-, drank en dansgelegenheden – Onderzoekresultaten	4
1.1.	De Vlaamse Rand	4
1.2.	Eet-, drank en dansgelegenheden	5
1.2.1.	Typologie	5
1.2.2.	Beknopte historiek	6
1.2.3.	De wet van 1919.....	8
1.2.4.	Ligging en exterieur.....	8
1.2.5.	Interieurs.....	9
1.3.	Motivering van de selectie	15
1.4.	Bedreiging.....	16
1.5.	Bibliografie	16
2.	Beschrijvend gedeelte	17
2.1.	Situering	17
2.2.	Historisch overzicht	17
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	18
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	19
3.	Evaluerend gedeelte	19
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	19
3.2.	Motivering van het type bescherming.....	20
3.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	20
3.4.	Juridische toestand	20
3.4.1.	Onroerend Erfgoed:	20
3.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	20
4.	Beheersvisie	21
4.1.	Beheerdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed.....	21
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	21
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	22
5.	Bronnen	22
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	22
6.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	22
6.2.	Fotobijlage	23
6.3.	Cultuuroederen	23
6.4.	Documentatie	23

1. THEMA EET-, DRANK EN DANSGELEGENHEDEN – ONDERZOEKSRESULTATEN

In de beleidsbrief 2017 voorziet minister Bourgeois onder initiatief 13 het verder inventariseren en opstellen van beschermingsvoorstellen in hanteerbare deelpakketten. Daarbij wordt de Vlaamse Rand genoemd als initiatief volgend op de lopende herinventarisatie.

Dit dossier behoort tot de thematisch-geografische beschermingscampagne 'eet-, drank en dansgelegenheden'.

1.1. De Vlaamse Rand

Eet-, drank en dansgelegenheden in de Vlaamse Rand

Tot het onderzochte gebied behoren 19 gemeenten met in totaal 75 gebouwen die in de inventaris vermeld worden als logeer-, eet-, drink- of dansgelegenheid. Op 1 januari 2017 hadden 11 van deze gebouwen in de Vlaamse Rand een vorm van bescherming.

- Asse (Asse), Huize Sint-Antoon, Assesteenweg 3-5, dorpsgezicht 1980, artistieke waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/76824>
- Asse (Asse), Hoeve Hoge Kamer, Beekstraat 22, monument 1985, historische en esthetische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/76747>
- Asse (Bekkerzeel), dorpsherberg, Sint-Godarusstraat 3, dorpsgezicht 2002, historische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/76787>
- Beersel (Alsemberg) Afspanning De Zwaan, Pastoor Bolsstraat 2-14, monument 2004, historische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/38868>
- Beersel (Alsemberg), Café De Hoorn, Pastoor Bolsstraat 20, dorpsgezicht 2004, historische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/216515>
- Overijse (Overijse), Afspanning Den Bonten Os, Waversesteenweg 2, monument 1974, algemeen belang
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/40445>
- Sint-Genesius-Rode (Sint-Genesius-Rode), Café-Restaurant van Zevenbronnen, landschap 1947, esthetische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/40620>
- Tervuren (Vossem), Afspanning In de Posthoorn, Dorpsplein 2, monument 1975 & dorpsgezicht 1981, algemeen belang
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/43065>
- Tervuren (Vossem), Herberg In het Canon, Dorpsplein 10, monument 1975, algemeen belang
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/42805>
- Tervuren (Tervuren), Herberg De Poel, Kasteelstraat 5, landschap 1946, artistieke waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/42780>
- Tervuren (Tervuren), Huis De Kroone, Kerkstraat 8, landschap 1946, artistieke waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/216913>
- Wemmel (Wemmel), Banbrouwerij – Herberg De Kam, Steenweg op Brussel 7, monument 2014, historische waarde
<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/89970>

Herbergen en cafés in Vlaanderen¹

In de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed werden voor heel Vlaanderen 1965 herbergen en 1179 cafés opgenomen. Daarvan genieten 240 herbergen en 83 cafés een vorm van bescherming. De beschermingsvorm is zeer wisselend van stads- en

¹ Met herbergen worden drankgelegenheden bedoeld waar ook logies wordt verstrekt.

dorpsgezicht tot landschap en monument. 173 herbergen en 50 cafés zijn als monument beschermd, daarvan dateren 26 herbergen en 20 cafés uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Slechts 7 cafés uit de eerste helft van de 20ste eeuw werden expliciet beschermd omwille van het bewaarde burgerlijk café-interieur.

- Kortrijk, Groeningestraat 19, Vlaams Huis, monument 2003, artistieke, historische, sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/59626>
- Leuven (Leuven), Grote Markt 13, café Gambinus, monument 2016, artistiek, architecturale, sociale en culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/206707>
- Roeselare (Roeselare), Ooststraat 1-3, feestpaleis met café, monument 2002, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/13746>
- Ronse (Ronse), Grote Markt 10, café Harmonie, monument 2009, artistieke, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28636>
- Ronse (Ronse), Grote Markt 25, café Local Unique, monument 2009, artistieke, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28639>
- Ronse (Ronse), Kleine Markt 9, café Onder den toren, monument 2009, artistieke, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/28753>
- Zelzate (Zelzate), Grote Markt 15, café Regina, monument 2004, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/75927>

De bestaande beschermde caféinterieurs situeren zich op één uitzondering na, café Regina in Zelzate, allemaal in een stedelijke context. Het beeld van het café en caféinterieur wordt met deze bescherming in de Vlaamse Rand aangevuld met burgerlijke caféinterieurs in voornamelijk landelijke context en één café in stedelijke context (Vilvoorde).

Dansgelegenheden in Vlaanderen

In de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed werden voor heel Vlaanderen 12 dansgelegenheden opgenomen. Daarvan zijn er 3 beschermd als monument omwille van het bewaarde interieur.

- Aalst (Aalst), Louis D'Haseleerstraat, danszaal Gillade, monument 1997, historische en sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/69>
- Gent (Ledeberg), Hundelgemsesteenweg 173-175, danszaal Bristol, monument 2017, historische, architecturale en artistieke waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/304721>
- Lochristi (Beervelde), Tolheidestraat, Feestpaleis, monument 1995, historische, volkskundige, sociaal-culturele waarde
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/34121>

Dat beeld wordt nu aangevuld met het café Eldorado met danszaal in Grimbergen. Voor zover momenteel bekend is het de enige locatie waar het café én de feestzaal voldoende erfgoedwaarden behielden om samen beschermd te worden.

1.2. Eet-, drank en dansgelegenheden

1.2.1. Typologie

De thesaurus van de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed omschrijft een café als: *'een publieke gelegenheid waar drank geserveerd wordt'*², een restaurant is *'een publieke gelegenheid waar men maaltijden serveert'*³. Romany De Troeyer merkt daarnaast in haar studie op dat de verschillende termen als herberg, koffiehuis, café, estaminee, ... vandaag

² <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/91> (geraadpleegd op 1 juni 2017)

³ <https://id.erfgoed.net/thesauri/erfgoedtypes/362> (geraadpleegd op 1 juni 2017)

door elkaar gebruikt worden zonder nog een wezenlijk onderscheid naar functie in te houden.⁴ Zij stelt op basis van erfgoedkenmerken en erfgoedelementen een typologische onderverdeling voor: landelijke cafés, volkscafés en burgerlijke cafés. Haar onderverdeling wordt voor dit dossier aangehouden en de definities werden verder aangevuld.

Landelijke cafés zijn boerderijcafés en dorpscafés. De nu zeldzaam geworden boerderijcafés vormden een onderdeel van een actieve boerderij waar vaak ook een dorpsbrouwerij aan verbonden was. Het café dat in de boerderij was ingericht stond vaak in verbinding met de leefruimte zodat op drukke momenten deze bij de gelagzaal kon betrokken worden.

Dorpscafés zijn in het centrum van het dorp gelegen, nabij de kerk, gemeentehuis of dorpsplein en waren soms gecombineerd met een tweede uitbating als haarkapper, beenhouwer, kruidenierszaak, ... De gelagzaal is klein, de inrichting rudimentair, sober maar verzorgd en het ensemble is spontaan ontstaan. De inrichting sluit aan bij de huiskamers met stucplafonds en schouwen, soms met een losstaande toog en glazenrek.

Het *volkscafé* ligt vaker buiten de dorpskern, is op een lokaal publiek gericht en vaak is het interieur zeer rudimentair en sober. De inrichting is een amalgaam van vormen en stijlen, ontstaan en samengebracht in verschillende periodes. Marc Jacobs legt in zijn bijdrage voor het boek *'Volkscafés, vrouwentongen en mannenpraat'* naast "een bepaalde, niet steeds 'verfijnde' of luxueuze stijl van inrichting" de nadruk op "een assortiment met sterke nadruk op (vaak goedkoper) bier, de frequente aanwezigheid van mensen uit de buurt en vooral de stamgasten, de uitbating die van generatie op generatie wordt overgedragen, het door elkaar lopen van het dagelijks leven en wonen van de waard of waardin, én hun gezin, en het semipublieke gebeuren op de cafévloer ..." ⁵

Het *burgerlijk café* is gesitueerd in steden, gemeenten en op pleisterplaatsen. De doelgroep was de 'betere', lees gegoede burger en daarom werd het interieur rijker vormgegeven. Er werd gestreefd naar een totaalconcept dat in duidelijke inrichtingscampagnes werd aangebracht. Een lambrisering, toog en glazenrek als eenheidsconcept bedacht mochten niet ontbreken. De inrichting van burgerlijke cafés volgde de heersende trends en bespeelde het hele register van uitermate rijk en exclusief tot versoberde stijlen. De Troeyer somt de kenmerken van burgerlijke cafés op: rijke wandafwerkingen, houten lambriseringen, tegeltableaus en behangpapier. Dat kan aangevuld worden met spiegels, kapstokken, tegels, koperen elementen als voetsteunen en handvaten, fraaie vloeren, stucplafonds ...

Verder in haar studie haalt De Troeyer ook het *Grand-café* aan, dat voornamelijk een grootstedelijk, Brussels fenomeen is.

1.2.2. Beknopte historiek ⁶

Boerencafés, herbergen en bierhuizen (13de-18de eeuw)

Maria Verbeeck plaatst het vroegste begin van het café in de 13de eeuw. Hoevedomeinen, wereldlijke en geestelijke domeinen waren zelfbedruipend en hadden vaak een eigen brouwerij waar beperkt houdbaar bier werd gebrouwen. De overschotten werden aan passanten verkocht. Het waren voornamelijk verkoopshuizen zonder gelagzaal.

Wanneer er een verbruikszaal gebouwd werd, ontstond de herberg zoals we die vandaag nog kennen. De herberg of afspanning, gevestigd langs de verbindingswegen, bood naast voeding en drank ook overnachting aan. Er was plaats om paard en koets te stallen voor

⁴ DE TROEYER R. 2010: op. Cit., 35-37.

⁵ JACOBS M. 2009: Volkscafés van lokale herbergen tot geheugenplaatsen waar soms gedronken wordt ... om (niet) te vergeten in: VOLKSKUNDE VLAANDEREN VZW, *Volkscafés Vrouwentongen & mannepraat*, Leuven, 81.

⁶ Voor dit hoofdstuk werd geput uit:

VERBEECK M. 1987: Van herberg tot café, *M&L* 6-1, 8-33.

DE TROEYER R. 2010: op.cit., 17-27.

de nacht. Herbergen en afspanningen werden rustpunten op de routes van de postkoetsen. Ze fungeerden dan ook eeuwenlang als postkantoor.

De herberg was tot in de 18de eeuw de plaats waar de bevolking een groot deel van zijn tijd doorbracht. Er werd gegeten, gedronken, handel gedreven, contracten afgesloten, gerookt en gegokt. Er ontstonden vrijages, dienstboden en dagloners vonden er werkgevers. Verbeeck wijst er op dat bier voor zowel de Vlaming als de Brabander een primaire levensbehoefte was wegens de bedenkelijke kwaliteit van het drinkwater in combinatie met droge en gezouten voedingswaren. Wie niet zelf brouwde, moest dus wel een herberg opzoeken. Vele herbergiers waren zowel brouwer als biersteker, alhoewel dit in de middeleeuwse steden steeds vaker afzonderlijke beroepsgroepen werden.

De herberg als drankgelegenheid liep rechtstreeks verder in het bierhuis of de brasserie.⁷ Ze kenden geen specifieke architectuur of typologie. Het waren gewone huizen, weliswaar ruimer opgezet, waar in één of meerdere kamers een gelagzaal werd ingericht. Hun kelders waren uitzonderlijk groot omwille van de opslag van vaten bier en wijn. Romanie De Troyer wijst er op dat het meubilair eerder rudimentair was en van een toog of glazenrek was geen sprake. In de 15de en 16de eeuw zouden ook de gildehuizen en schuttershoven hun zalen openzetten voor vooraanstaande burgers. Er ontstond bijgevolg een sociaal onderscheid in het klantenbestand tussen de bierhuizen en de gildenhuizen en schuttershoven.

In de 18de en 19de eeuw waren de boerderijcafés niet te tellen. Steeds meer boerenbrouwers gingen hun overschot aan passanten verkopen. Die drankgelegenheden waren niet te onderscheiden van de doorsnee dorps- of boerenhuizen. De keuken-woonkamer deed er tevens dienst als herberg.

Het café in de 19de eeuw

Omstreeks het midden van de 17de eeuw verschenen koffie en thee op de Europese markt. In Londen opende het eerste koffiehuis in 1652 de deuren. In 1702 opende het eerste echte luxueuze café of koffiehuis van Parijs. Blijkbaar ging in Brussel pas in de 19de eeuw het eerste koffiehuis open.⁸ Het café was geboren. Stilaan kwam er onderscheid in de kwaliteit en aankleding van de koffiehuisen, volkscafés en herbergen en daarmee ook een onderscheid tussen de goeude klassen en de arbeiders. Koffiehuizen vestigden zich in de mondaine wijken van het stadscentrum waar het clientèle extra comfort wenste: gasverlichting, rijkere decoratie met spiegels, sierpilasters, stucwerkplafonds, ... en zich liet lokken door de rijke interieurs.

Het Vlaamse koffiehuis of café onderscheidde zich vermoedelijk niet echt van de herberg en er werd zowel koffie, thee en chocolade als bier en wijn geschonken.

De benaming Estaminet zou afkomstig zijn uit het Frans en wijzen op een afgesloten zaal achter de herberg waar besloten bijeenkomsten konden doorgaan. De term 'estaminet' werd vooral gebruikt vanaf 1810-1820 en kreeg de betekenis van een populaire plek waar voornamelijk bier werd geschonken. Het is dan ook de voortzetting van een bierhuis. Tegen 1900 was de term 'café' algemeen ingeburgerd en omvatte hij alle types van dranklokalen.

Met de opkomst van lichte pilsbieren op het einde van de 19de eeuw, die op het Vlaamse platteland pas omstreeks de Eerste wereldoorlog ingang vonden, kreeg het café een nieuwe invulling. De nadruk lag er op het drankverbruik en sociale contacten. Grote vensters en terrassen zorgden voor interactie tussen de klanten en de passanten en nodigden uit tot verpozen. Hier ontstond het typische interieur met doorlopende banken, lambrisering en een spiegeltoog, grote vensters met glas-in-lood.

⁷ PIRLOT A. 2006: *De cafés van Brussel*, Brussel, 25.

⁸ PIRLOT A. 2006: op. cit, 12.

Op het platteland hadden herbergen sinds mensenheugenis een gedeelde functie als vierschaar of wethuis. Pas na de Belgische onafhankelijkheid kwam er geleidelijk een scheiding tussen de herberg en het gemeentehuis, een evolutie die pas volledig afgerond werd in de 20ste eeuw. Toch behielden ze hun gemeenschapsfunctie onder de vorm van openbare verkopeningen die er door gingen of als lokaal voor verenigingen. Naarmate de democratisering doorzette werd menige politieke meeting in cafés georganiseerd. Het uitbaten van een herberg bleef echter vaak een tweede taak naast brouwer, landbouwer, beenhouwer, haarkapper, buurtwinkelier, ...

1.2.3. De wet van 1919

De *Wet betreffende de slijterij van gegiste dranken* van 29 augustus 1919 bepaalde de minimum oppervlakte en hoogte van drankgelegenheden.⁹ Cafés geopend na 1912 moesten een gelagzaal hebben met een minimum oppervlakte van 30 m² en een hoogte van minimaal 3 meter. Drankgelegenheden geopend voor 1912 moesten vanaf 29 augustus 1924 een gelagzaal hebben met een minimumoppervlakte van 25 m². Mogelijk liggen die nieuwe wettelijke bepalingen aan de basis van de herinrichting van burgercafés tijdens het interbellum. De wet trad in werking voor nieuwe cafés in 1919 en in 1924 voor cafés die bestonden vóór 1912. Mogelijk verklaart dat de boom aan nieuwe caféinterieurs tijdens het interbellum.

1.2.4. Ligging en exterieur

Cafés onderscheidden zich, zoals hoger reeds gezegd, oorspronkelijk niet van de burgerlijke architectuur. Ze hadden een gelijkaardige gevelopbouw en materiaalgebruik. Hooguit waren de vensters groter. Dit is mooi zichtbaar in een reclame van 'Van Duyse en Ghislain' in 'Le Petit Journal du Brasseur' uit 1920 waar het stedelijke 'grand café' met een rij van aaneensluitende ramen en een luifel vergeleken wordt met een de herberg op het platteland. (6.4 documentatie, 1) Zonder specifiek opschrift, luifel en uithangbord zou het onderscheid met gewone panden qua typologie en architecturale vormtaal moeilijk te maken zijn.

Eén opvallend verschil wordt door M. Verbeeck aangehaald: de ligging.¹⁰ Herbergen, cafés en eethuizen werden meer dan andere panden op hoeken van straten en nabij kruispunten opgericht. Het liet toe extra licht binnen te trekken en de zichtbaarheid van het handelspand te verbeteren. De afgeschuinde hoektravee met inkompartij werd een karakteristiek kenmerk, ook internationaal. Het hoekhuis-café raakte zo ingeburgerd dat hetzelfde type ook op het platteland werd toegepast.

Een andere manier om de aandacht op de horecazaak te trekken was de bouw van een opmerkelijk uitgewerkte gevelpartij of een pui. Het gaat dan om een rij van houten vensterdeurpanelen die de pui-opening afsluiten. De gedecoreerde houten pui-omlijsting, die in de winkelbouw reeds 50 jaar eerder werd toegepast, vond uiteindelijk op het einde van de 19de eeuw ook zijn toepassing in de eet- en drankgelegenheden. Niet alleen lieten de puien een maximale hoeveelheid licht binnen, ze boden gasten ook de mogelijkheid naar buiten te kijken. De hoger vermelde reclame toont ook die vernieuwing. In 1933 beschrijft Alphonse Barrez in *Bâtir* het ideale café.¹¹ In zijn artikel suggereert hij de plaatsing van structuur- of matglas in de bovenlichten van de ramen. In realiteit werd vaker gezuurd, gezandstraald, of glas-in-lood gebruikt.

⁹ Wet betreffende de slijterijen van gegiste dranken 29 augustus 1919, *Staatblad* 10 september 1919, 4512-4516.

¹⁰ VERBEECK M. 1987: Van herberg tot café, *M&L* 6-1, 27.

¹¹ BARREZ A. 1933: L'architecture commerciale Brasseries Bodegas Tavernes, *Bâtir*, 12, 251-257.

1.2.5. Interieurs

1.2.5.1. Eet- en drankgelegenheden

Een belangrijk selectie criterium voor herbergen en cafés is de aanwezigheid van een origineel interieur. Vaak zijn herbergen en cafés gesitueerd in panden die geen expliciete vitrine of uitstalraam hebben en enkel aan het interieur herkenbaar zijn. Het waren de burgerlijke cafés met een totaalrichting die zich sinds de 19de eeuw wisten te onderscheiden van andere cafés en die nu nog bewaard zijn. Landelijke volkscafés geleken op dat ogenblik nog veel op huiskamers die met losse elementen waren ingericht, en die nadien ook weer werden verwijderd, zodat ze vandaag niet meer als café herkenbaar zijn.

De meeste van die caféinterieurs zijn het werk van lokale schrijnwerkers en meubelmakers. Een precieze bouwdatum of producent is vaak niet bekend. Soms mogen grote verbouwingen in het kadasterarchief gelijk geschakeld worden met een renovatie en (her)inrichting van het café. Vaak moet het interieur door vergelijkend onderzoek met andere cafés gedateerd worden. Zo werd door Lahaye in 1976 een beschrijving van het Leuvense café 'in oud leuven' gepubliceerd dat als referentie kan dienen voor een caféinterieur uit het interbellum.¹² Het pand werd heropgetrokken in 1923 en het interieur bestond toen uit een toog met marmeren blad en een spiegel- en glazenkast, een lambrisering met spiegels boven de banken, tafels en stoelen. De vloer bestaat uit tegels en het plafond is gestuukt. Daarnaast zijn er de advertenties door producenten van caféinterieurs. De advertenties uit de periode 1919-1940 in 'Le Petit Journal du Brasseur' werden in dit dossier gebruikt als referentiemateriaal. De foto's werden toegevoegd aan de documentatie.

Totaalconcepten

In de publicatie 'Volkscafés Vrouwentongen en mannenpraat' worden zeer raak de materiële kenmerken van (volks)cafés weergegeven: *'In een volkscafé krijg je weleens het gevoel dat de tijd er is blijven stilstaan. De trend om de interieurs aan te passen en te doen evolueren volgens de steeds wisselende modes is er vrij beperkt. Denk bijvoorbeeld aan de toog, vaak met bijhorende lambrisering en ingewerkte spiegels en zitbanken, of aan de kleurrijke cementtegelvloer, de kleine tafels met formica blad, inclusief de kanaries in de kooi en de sanseveria's op de vensterbank. Opvallend is dat het volkscafé vaak bestaat uit één open ruimte. [...] Volkscafés bevatten vaak, interieuraspecten die je elders maar zelden meer tegenkomt, zoals de spaarkas aan de muur, [...] de 'stoof' [...] staat dikwijls tegen de muur, maar kan zich evengoed in het midden bevinden als een centraal punt in het volkscafé.'*¹³

Jan Van den Bossche beschrijft in 'Dossier: bescherming cafés en café-interieurs' het interieur van "café prins Albert" in Lint: *"Sinds 1930 is er niets meer aan het interieur veranderd. ... De vloer is origineel. De deuren uit massief hout raken het plafond. De zware eiken toog draagt nog altijd hetzelfde marmeren blad. De stang met koperen beugels houdt al zeventig jaar de tooghangers op hun plaats."*¹⁴

Romanie De Troeyer geeft in haar thesis duidelijk aan dat het café-interieur te vaak een vergeten onderdeel is van onderzoek en dat het Vlaamse (plattelands)café niet te vergelijken is met het Brusselse stedelijke café.¹⁵ De auteur geeft tevens aan dat de oudste bewaarde café-interieurs - in Oost-Vlaanderen - uit de 19de eeuw dateren. Vermoedelijk was er vanaf het begin van de 19de eeuw meer interesse voor de inrichting van een café-interieur en wijzigde de aankleding van die van een woonkamerinterieur naar een typisch café met een toog, lambrisering en meubilair. De industriële revolutie bood betaalbare en gestandaardiseerde producten aan die bruikbaar waren voor de inrichting zoals vloertegels,

¹² LAHAYE V. 1976: Volkscafé's te Leuven, *De Brabantse Folklore*, 77-212, 395-399.

¹³ VOLKSKUNDE VLAANDEREN 2009: *Volkscafés Vrouwentongen & mannenpraat*, Leuven.

¹⁴ VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: *Dossier: bescherming cafés en café-interieurs*, s.l. (omstreeks 2005-2006).

¹⁵ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 9-10 & 40-142.

spiegels, médaillons in stucwerk en gegoten koperen kleeerhangers of decoratieve elementen.

De burgerlijke cafés werden in het vierde kwart van de 19de eeuw vaak in neo-Vlaamse renaissancestijl ingericht met rijk gesculpteerd houtwerk en decoratieve schilderingen, smeedwerk, ... Naarmate het einde van de eeuw naderde ging het eclecticisme overheersen. De art nouveau had slechts een beperkte plaats in het Vlaamse cafélandschap van de late 19de eeuw. Het was een uitgesproken stedelijke stijl die pas, omstreeks 1900 ingang vond buiten Brussel. Net zoals in de woningbouw in Vlaanderen beperkte de art nouveau zich tot een decoratieve stijl en zou hij de structuur van het café niet wezenlijk wijzigen. Op dat ogenblik werd het houtwerk nog vaak geschilderd.

Tijdens het interbellum deden ook in de caféinrichting de art deco en het modernisme hun intrede en vanaf de jaren 1920 werd het caféinterieur het domein van de architect en de meubelmaker, wat voorheen niet het geval was. De reclamebijlagen van het tweewekelijkse tijdschrift 'Le Petit Journal du Brasseur' uit de periode 1919 – 1940 tonen aan dat zowel de inrichting als het ruimtegebruik en de gebruikte materialen grondig wijzigden in deze periode. Er kan vermoedelijk een onderscheid gemaakt worden tussen de periodes 1919-1925, 1925-1930 en 1930-1940.¹⁶

In 1920 maakt het bedrijf *Jules Bayer* uit Straatburg reclame met enkel een toog. (6.4 documentatie, 2) Vier jaar later maakt Emile Cambier uit Aat reclame voor zijn vrijstaand meubilair. Hij zal dat blijven doen tot 1935. Vanaf 1927 vult hij zijn reclame aan met de afbeelding van een glazenkast. (6.4 documentatie, 3) Reclames voor tapkranen worden zeer prominent vanaf hetzelfde jaar, wat de doorbraak van de tapkast en het stijgende belang van de toog benadrukt.

In 1926 verschijnt de eerste reclame voor een totaalinterieur van de firma *P. Huygens-Janssens et fils* uit Mechelen. Als voorbeeld wordt een foto van café 'Brasserie de la Nouvelle Halle' uit Brussel afgedrukt. De foto toont een geverniste of geboende massief houten toog met glazenkast, bijpassende lambrisering met ingewerkte zitbanken en ingewerkte spiegels. De toog wordt gedecoreerd met ellipsvormige lijsten en op de toog staat de tapkraan. Het daaropvolgende jaar (1927) volgt een reclame van hetzelfde Mechelse bedrijf met hetzelfde café maar nu een foto van een andere kant zodat de lambrisering met ingewerkte banken en spiegels duidelijk zichtbaar is. Kleine dwarse scheidingswanden in dezelfde vormgeving zorgen voor privacy terwijl het binnenschrijnwerk met gelijkaardige vormgeving de gelagzaal afsluit. De bijpassende tafels met marmeren bladen staan strak in het gelid. (6.4 documentatie, 4)

Het bedrijf krijgt in 1929 concurrentie van de *Manufacture de Siège et Meubles en Bois Courbé, ancienne firme Lelong & Guersom* uit Leuze. Deze laatste publiceert dat jaar twee foto's van het café de 'l'Hôtel de France' in Doornik. Het interieur werd opgetrokken uit lambriseringen met ingewerkte banken en erboven spiegels. Dwarse scheidingswandjes delen de ruimte in kleinere entiteiten in. Verhoogde stijlen dragen lantaarns en kapstokken. Het muurvaste houtwerk lijkt te bestaan uit een combinatie van massief hout voor het kaderwerk en finerwerk in de hogere delen. Opnieuw zijn bijpassende tafels met lichtgekleurde marmeren bladen en stoelen voorzien. Het binnenschrijnwerk in de achtermuur werd ingevuld met glas. Dezelfde kenmerken zijn terug te vinden in de toog met glazenkast die klassieke elementen als pilasters en kapitelen combineert met finerhout. De glazenkast werd gedecoreerd met geslepen glas. Op de toog prijkt de tapinstallatie. (6.4 documentatie, 5)

In 1931 publiceert de *Manufacture* een reeks van nieuwe interieurs. Met gepaste trots melden ze in de reclames dat ze de 'Médaille d'Or Exposition de Liège 1930' gewonnen hebben. De reeks ontwerpen toont aan dat omstreeks 1930 de inrichting van burgerlijke

¹⁶ Verder onderzoek van andere bronnen dient deze theorie te staven.

cafés begint te wijzigen. Zowel voorbeelden van cafés met massief houten lambriseringen worden gepubliceerd als voorbeelden met fineerwerk en meer ruimtelijke concepten.

Met de bodega van het 'Hôtel des Artilleurs' in Doornik wordt een enigszins zware doch duidelijke art deco gepresenteerd. Lambriseringen met houten banken en centraal in de ruimte een combinatie van schutsels en banken geeft het geheel de nodige warmte en privacy. (6.4 documentatie, 6) Het 'Maison des Sports', eveneens in Doornik, toont een rijkelijk interieur met een houten lambrisering in een combinatie van massief en fineerhout. De banken worden van elkaar gescheiden door schutsels en boven de banken prijken geslepen achthoekige spiegels in art-decolijsten. Het plafond vertoont cassettes. (6.4 documentatie, 7) De wanden van 'Café Cécil', ook in Doornik, zijn rijk gedecoreerd met een manshoge lambrisering uit gefineerd hout, uitlopend op decoratieve elementen. In het binnenschrijnwerk werd gemarmerd glas voorzien en de toog vertoont dezelfde versoberde decoratie. Vermoedelijk werd er met een kwalitatieve houtsoort gewerkt die het geheel de nodige uitstraling gaf. (6.4 Documentatie, 8)

In het ontwerp van het 'Buffet de la Gare du Nord' in Brussel spreken vooral de ruimtelijkheid van de gelagzaal en de prominent aanwezige toog. Er is een manshoge houten lambrisering en bijpassende toog. De decoratie vertoont typische art-deco-elementen met bovenaan afgeschuinde zijden en hoeken. Het zeer hoge schrijnwerk (binnen- en buitendeuren) is vrij strak uitgewerkt met een klassieke elementen als entablementen. (6.4 documentatie, 9)

Het 'Théâtre des Variétés' in Charleroi toont net als het 'Pavillon de l'Union Coopérative' op de Exposition de Liège uit 1930 voornamelijk de ruimtelijkheid van de gelagzaal. Bij het 'Pavillon' vallen ook de grote raampartijen op. Het is hier de architectuur die de decoratie bepaalt. Het modernistische caféinterieur wordt geboren. (6.4 Documentatie, 10)

De lambrisering verdwijnt bij het 'Café du Lion Belge' in Doornik. De toog met glazenkast, muurindeling en beglaasde binnendeur verraden een sobere art deco. (6.4 Documentatie, 11)

In 1932 worden naast de herneming van oudere voorbeelden ook enkele nieuwe inrichtingen gepresenteerd door de *Manufacture*. Het geverniste hout breekt verder door en de eenheid van lambrisering met ingewerkte banken wordt minder. De grote cafévitruines worden prominent in beeld gebracht. Het café 'Au Soleil Levant' in Schaarbeek wordt gekenmerkt door een manshoge lambrisering, ingedeeld door een bank en erboven de ingewerkte spiegels. Kleine schotten delen de banken op. Vermoedelijk gaat het hier om gevernist fineerhout. Op de lambrisering zijn de strak vormgegeven kapstokken duidelijk zichtbaar. De glazenkast met horloge werd tegen de achterwand van het café geplaatst. De omlopende banken hebben hier duidelijk een textielbekleding. De vrije muren werden horizontaal geleed door de plaatsing van lijsten. Het plafond is vlak. (6.4 Documentatie, 12)

Het 'Grand Café du Baillage' in Doornik wordt gekenmerkt door een splitlevel. De lambrisering heeft dezelfde hoogte van de banken en de toog die langs de zijwand staat. Boven de banken werden spiegels geplaatst in een houten kader. De eenheid tussen lambrisering, banken en spiegels is er minder sterk dan in oudere ontwerpen. De muren boven de lambrisering werden met lijstwerk opgedeeld en een plafondlijst werkt de muur bovenaan af. Op de vloer ligt parket. Het houtwerk lijkt vooral massief te zijn. (6.4 Documentatie, 13) Ook het 'Café Central' in Aat wordt bepaald door een splitlevel met een trap in het midden van de gelagzaal waardoor een grote ruimtelijkheid ontstaat. Tegen de wanden staan nog banken maar ze vormen geen lambrisering meer. Een spiegel op de achterwand van de gelagzaal is mogelijk een losstaand element. De grote cafépui in de voorgevel wordt prominent in beeld gebracht. (6.4 Documentatie, 14)

In 1932 maakt brouwerij Scaldis reclame met het café-interieur van 'Café REX' in Brussel. De inrichting werd vermoedelijk uit gevernist gefineerd hout opgetrokken gezien de weerspiegeling op de foto. De foto's tonen een ruim beglaasde gevel, een meer dan manshoge lambrisering, vermoedelijk volledig uitgevoerd in gefineerd hout en afgelijst met een kroonlijst. Kleine schotten delen de banken in die in de lambrisering zijn verwerkt. De

toog tegen de zijwand is duidelijk horizontaal gelaagd. De volledige ruimte werd met mijterbogen opgesplitst. Plafondlijsten zorgen voor de overgang tussen muren en plafond. (6.4 Documentatie, 15)

In 1933 worden in 'Le Petit Journal du Brasseur' geen nieuwe reclames opgenomen. De producenten hernemen hun oudere reclames. Het ideale café, zoals in hetzelfde jaar door Alphonse Barrez beschreven, kenmerkt zich door: hoge plafonds, wijde vensters met structuurglas of mat glas in de bovenlichten om het zonlicht te dempen, verlichting voor 's avonds. De vloer is bekleed met kleurrijke tegels. Tegen de muren staan banken zonder rugleuningen om een goed zicht te hebben op de gelagzaal. Centraal staan lichte stoelen en tafels opgesteld. De gelagzaal moet zo ruim mogelijk zijn en het houtwerk gepolijst of licht geschilderd. Lambriseringen dienden in hout te zijn en niet in het koele keramiek of textiel dat snel verslijt. De toog moest groot zijn en efficiënt ingericht.¹⁷ Barrez duidt daarmee een inrichting die reeds in de reclamefoto's uit de jaren 1930-1931-1932 aangekondigd wordt.

In 1934-1935 is elke reclame voor nieuwe caféinterieurs uit het tijdschrift verdwenen.

Volgens de literatuur en de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed zijn zuiver modernistische caféinterieurs eerder schaars in Vlaanderen. De art deco sloot meer aan bij het verleden en kon van sober tot luxueus uitgevoerd worden. De nieuwe vormtaal kon bovendien toegepast worden van de toog over het meubilair en lambrisering tot de vloer en werd daarom populair. De Troeyer komt ook in haar studie tot de conclusie dat in de jaren 1930 het fineerwerk z'n intrede en het houtwerk gevernist wordt in plaats van geschilderd.¹⁸ Keramische of cementtegels kwamen op de vloer.

Tijdens de oorlogsjaren is een terugkeer naar de traditionele stijlen in versoepelde vorm merkbaar.¹⁹ Voor de jaren 1950 en later werd weinig onderzoek gedaan. De gangbare stijlen als fiftiesdesign en expostijl zetten zich door. Zoals De Troeyer aanhaalt, blijft de onderstroom van traditionele caféinterieurs bestaan, zeker gezien het succes van Klein België op Expo58.

Vaste interieurelementen

De Troeyer merkt op dat burgerlijke cafés zich onderscheiden door rijke wandafwerkingen, gaande van gemaroufleerde doeken tot muurschilderingen, houten lambriseringen en tegeltableaus met voorstellingen van volkse taferelen, stads- en dorpsgezichten, historiserende scènes en florale motieven.²⁰ Een alternatief was behangpapier of anaglypta, een in reliëf gedrukt en afwasbaar behangpapier dat op de markt was sinds 1886 en een groot succes werd vanaf 1893. Ze merkt op dat de houten lambriseringen in burgercafés merkkelijk hoger zijn dan in volkscafés en vanaf circa 1910 vaak afgewerkt zijn met paneelwerk, afgeboord met parel en eierlijsten en gevernist. Ze worden verder aangevuld met spiegels, wandlampen en kapstokken. In het plattelands- of volkscafé gaat het meestal maar om een eenvoudige muurlijst. Onder de lijst wordt dan een lambrisering gesuggereerd door een andere schildering of behangpapier.

De tapkast is op het platteland maar een goede eeuw oud.²¹ De verspreiding ervan hangt samen met de opkomst van de tapinstallatie die in de steden vanaf de late 19de eeuw voorkomt en pas in de 20ste eeuw zijn intrede doet op het platteland samen met de doorbraak van het lagerbier. Dat verklaart de opkomst van reclames voor tapkranen in de jaren 1920 (6.4 Documentatie, 15). Ervoor werd het bier gewoon in de kelder bewaard en daar in bierkannen geschonken. Een buffetkast met erboven een rek voor de glazen

¹⁷ BARREZ A. 1933: op.cit.

¹⁸ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 53.

¹⁹ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 56-58.

²⁰ DE TROEYER R. 2010: op. cit., 59-140.

²¹ VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: op. cit., 7.

volstond. Maar met de opkomst van de tapinstallatie, ijs en drank in flesjes werd de buffetkast een toog die bestond uit een tapkast en erachter een rek voor de glazen. Vanaf de Tweede Wereldoorlog is de tapinstallatie overal ingeburgerd.

De toog en tapkast, opgesteld op een centrale plaats waar de waard zicht heeft over de hele zaak, is het belangrijkste meubel van een café. De vormgeving sluit in een burgerlijk café naadloos aan bij de lambrisering en muurbanken. Ze bestonden meestal uit gevernist hout, drie tot vijf geledingen breed en geritmeerd door paneelwerk. Bovenaan is de toog soms afgewerkt met een door consoles ondersteunde kroonlijst en afgetopt met een marmeren blad. De toog uit de jaren 1920-1930 wordt gekenmerkt door een sobere vormgeving, vaak met afgeronde uiteinden links en rechts, en hij is met finer afgewerkt. Zelfs in landelijke en volkscafés werd het meubel rijker en opvallender uitgewerkt dan de rest van het caféinterieur. Kenmerken van de neo-Vlaamse renaissancestijl blijven er lang populair. In landelijke cafés werden nieuwe of gerecupereerde toegen in sobere neoclassicistische stijl of Mechelse stijl opgesteld tot ver in de jaren 1930. Dergelijke cafés waren immers aan geen totaalconcept gebonden.

Achter de toog werd een glazenrek geplaatst, ook al was dat geen constante. Ze zijn doorgaans vormgegeven in dezelfde stijl als de toog, voorzien van een kroonlijst of fronton, een spiegel als achtergrond en glazen legplanken. Soms is het glazenrek onderverdeeld met pilasters of halfzuiltjes. Tot in het interbellum wordt soms een klok ingewerkt in het fronton van de glazenkast of lambrisering.

Vanaf de jaren 1920 verschijnt de gesloten glazenkast waarbij centraal een spiegel staat met glazenliggers en aan beide uiteinden een afsluitbaar kastje, vaak grotendeels beglaasd, waar glazen of andere producten kunnen weggeborgen worden.

De vloer in cafés bestaat uit keramische, veelkleurige tegels of de veel vaker voorkomende goedkopere cementtegels. De repetitieve motieven volgen grosso modo de grote kunststijlen. Naast tegelvloeren komen ook granitvloeren voor.

Tot de Eerste Wereldoorlog worden de balkenlagen en plafonds gestuukt van gepleisterde plafondlijsten voorzien. Na de Eerste Wereldoorlog komen de valse plafonds in hout of geperst karton in de mode. Vooral in landelijke en volkscafés worden ze toegepast terwijl de burgerlijke cafés vasthouden aan het gestuikte plafond met plafondlijst. Centraal worden geprefabriceerde plafondrozetten voorzien.

Cultuurgoeieren

Naast de nagelvaste interieurelementen vermeldt De Troeyer ook een reeks roerende interieurelementen als spiegels, wandklokken, tafels en stoelen, vrijstaande banken (vaak zonder rugleuning), een spaarkas, afschriften van wetten, gebodsborden, spellen, kapstokken, pijpenrekken, spuugbakken, borden met spreuken en reclameboodschappen. Vaak zijn ze op een latere datum uit noodzaak in het interieur beland.²²

1.2.5.2. Danszalen²³

Over danszalen werd slechts beperkt onderzoek gedaan en dan vooral naar individuele items en binnen een stedelijke context.

Niet alleen het aantal cafés per aantal inwoners was hoog, maar tevens het aantal dansgelegenheden²⁴ is opmerkelijk. Aan de rand van de steden ontstonden in de 18de eeuw 'guingettes', herbergen met een lusttuin waar gelegenheid was voor eten, drinken,

²² DE TROEYER R. 2010: op. cit., 111-140.

²³ Het hoofdstuk is gebaseerd op:

VANISTENDAEL C. 2011: Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1914): het Zomer- en het Winterlokaal van de Société Royale d'Harmonie d'Anvers als typevoorbeelden, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis* 36, 25-45.

VANISTENDAEL C. 2015: *Basilica. Altijd en overal januari 17, 2015* [online], www.dansart.org (geraadpleegd op 16/05/2017).

²⁴ Zie ook hoofdstuk 2.3.4.2 .

muziek en dans. Door het afschaffen van de octrooiwet waarbij het gebied buiten de steden aan eenzelfde belastingregime werden onderworpen en met de opkomst van de dans-, bal- en concertzalen verloor de 'guingette' aan belang.

Vele danszalen zijn archivalisch gedocumenteerd. Ze ontstonden in de 18de eeuw in de steden, terwijl vermoedelijk op het platteland gedanst werd in de cafés en op het dorpsplein. De stap naar een overdekte ruimte om te dansen was niet ver weg. Meer nog dan de cafés verdwenen die kleine danszalen vaak van het toneel ten voordele van de bioscopen, grote discotheken en dito danszalen.

Terloops vermeldt De Troeyer de aanwezigheid van *danszaaltjes* bij cafés. Ze gaat echter niet verder in op dat fenomeen maar het is wel duidelijk dat een café en een danszaal steeds aan elkaar gekoppeld waren. Ze wijst er op dat de dansvloer van danszalen uitgevoerd werden in parket, terwijl het café of gelagruijnte een vloer in cementtegels of ceramische tegels kreeg.²⁵ Gezien de kostprijs van parket werd er in landelijke gebieden zeker ook plankenvloeren gebruikt.

Cor Vanistendael vermoedt dat de danszaal, zoals ze ook in Vlaanderen voorkomt, ontstond in Groot-Brittannië waar reeds in de 18de eeuw een commercieel-burgerlijk concertleven bestond dat pas op het continent in de 19de eeuw zou doorbreken.

In het beschermingsdossier 'Danszaal Bristol' uit 2016 wordt opgemerkt dat danszalen vaak langs drukke invalswegen worden opgericht. Het bijhorende café of de straatgevel dienen dan als aandachtstrekker. De eigenlijke danszaal werd in binnenzone's van bouwblokken of achter de cafés opgetrokken, niet noodzakelijk zichtbaar van op de openbare weg. De zaal was vaak toegankelijk via een afsluitbare doorgang naast de café zodat ze ook rechtstreeks toegankelijk was zonder het betreden van de café.

Cor Vanistendael typeert in zijn blog van 17 januari 2015 en in zijn artikel 'Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1944)' de historische danszaal als een 'basilica': een eenvoudig op te trekken en te overspannen gebouw bestaande uit een grote centrale ruimte, omgeven door een gaanderij met weinig, kleine of geen vensters. Zo'n ruime hal was ideaal voor bijfuncties als concerten, diners, bals, variététheater en cinema, ... Het type werd reeds toegepast in België voor de Brusselse Concert Noble in 1779.

Gezien hun verborgen ligging en daar de nadruk vooral lag op de interieuraankleding van de zaal waren de gevels van danszalen vaak rudimentair afgewerkt. De bouwtechniek van de ruwbouw kwam vaak uit de industriële constructietechnieken. Dragende structuren werden opgetrokken uit baksteen (al dan niet gepleisterd), metaal of beton, in beide laatste gevallen met niet-dragende baksteenmuren. De dakconstructie was licht met metalen trekstangen. Ondanks de zeer rudimentaire bouwwijze kon het interieur van de zaal dan weer met pleisterwerk of *papier carton* sfeervol gedecoreerd worden.

De interieurfwerking hing af van de standing van de zaal en zijn ligging in stedelijk dan wel landelijk gebied. Tot de typische kenmerken horen een open rechthoekig plattegrond met een podium voor het orkest of het dansorgel aan één zijde en vaak een balkon aan de andere zijde. Onder het balkon lag meestal de toegang tot het voorliggende café. Centraal ligt een houten dansvloer met eromheen een één trede hoge zone voor stoelen en tafeltjes om zodoende dansers en publiek van elkaar te scheiden. Het plafond bestaat uit een geknikt gewelf met vlak middendeel en twee schuine kanten. De trekstangen zijn steeds zichtbaar. Het vlakke middendeel bood plaats aan vlak glas dat soms voor zenitaal licht zorgde. 's Avonds werd er bijkomend verlicht met luchters en wandarmaturen. De wanddecoratie varieerde van uitermate sober en rudimentair over gipsornamenten tot rijke afwerkingen met tegeltableaus.

²⁵ DE TROEYER R. 2010: op. cit.,68-74.

De zaal was dusdanig ontworpen dat chaperonneren mogelijk was. Getuigen in het artikel van Micha delen mee dat zowel het balkon als de zone aan de rand van de dansvloer gebruikt werden door de chaperonnerende ouder of familielid.²⁶ De trede aan de rand van de dansvloer was ook de plaats waar meisjes zonder danspartner wachtten tot ze gevraagd werden.

Pas in de jaren 1920 zal er als gevolg van voorschriften over brandveiligheid een breuk komen tussen de danszaal, de cinema en het theater. Vele danszalen worden op dat ogenblik gesloopt om als cinemazaal of theater terug opgetrokken te worden.

1.3. Motivering van de selectie

Vier cafés werden verder onderzocht in het kader van de opmaak van een beschermingsdossier:

- Beersel (Beersel), café De Hoorn
- Drogenbos (Drogenbos), estaminet Au cher Ami
- Grimbergen (Humbeek), café Eldorado met danszaal
- Vilvoorde (Vilvoorde), café Luminor

Er werd voor de selectie van de herbergen en cafés in de Vlaamse Rand rekening gehouden met de in 2013 decretaal vastgestelde waarden.²⁷ In het geval van deze selectie werden de historische en architecturale waarde weerhouden.

Volgende decretaal vastgelegde criteria²⁸ bleken belangrijk voor de selectie van de verschillende items:

- Zeldzaamheid: het aantal bewaarde cafés met burgerlijke interieurs is beperkt in Vlaanderen.
- Herkenbaarheid: dankzij het goed bewaarde interieur zijn de cafés als dusdanig herkenbaar.
- Representativiteit: de geselecteerde items zijn goed bewaarde schoolvoorbeelden van burgerlijke cafés.
- Ensemblewaarde: de ensemblewaarde wordt gevormd door het samengaan van het exterieur van het café met het café-interieur dat in deze gevallen de meest cruciale elementen van het café-interieur behield en soms ook wezenlijke cultuuroederen.

Daarnaast werd rekening gehouden met volgende elementen:

- Typologie: De historische band tussen café, restaurant en danszaal is een reden om deze gebouwen binnen één thema te behandelen. Andere vrijetijds- en verenigingsgebouwen als theaters, bioscopen, opleidingscentra, hotels ... werden niet weerhouden wegens hun zeer specifieke vormgeving, die afwijkt van de onderzochte groep gebouwen. De panden dienden als logeer-, eet-, drank- of dansgelegenheden gebouwd te zijn. Herbestemde panden werden niet in het onderzoek weerhouden evenmin als gebouwen waar de oorspronkelijke functie niet langer herkenbaar is.
- Bouwperiode: desktoponderzoek wees uit dat herbergen en afspanningen in de Vlaamse Rand uit de 19de eeuw en ouder reeds in representatieve mate bescherming genieten. In deze campagne rond logeer-, drank- en eetgelegenheden wordt vooral gefocust op de 20ste-eeuwse panden.
- Exterieur: er werd gelet op de aanwezigheid van kwalitatieve erfgoedelementen als markante gevels en kwaliteitsvol vormgegeven vitrines. Panden met sterk gerenoveerde, verbouwde of gereconstrueerde gevels werden niet weerhouden.
- Interieur: de aanwezigheid van een historisch interieur was een voorwaarde om een gebouw voor te dragen voor bescherming. Panden met sterk gerenoveerde, verbouwde of gereconstrueerde interieurs werden niet weerhouden.

²⁶ MICHA M. 2010: Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939, *Van mensen en dingen* 8 - 1-4, 81.

²⁷ Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013.

²⁸ Besluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014.

- Functie: de vier voor bescherming geselecteerde items hebben alle nog steeds een horecafunctie. Zij zijn het beste in staat om door een continuering van de functie met respect voor de materiele erfgoedelementen, de beleving van erfgoed alledaags te maken. Een bescherming mag de huidige functie noch een herbestemming hypothekeren. Daarom wordt de bescherming tot een minimum beperkt: het exterieur en de gelagzaal en/of danszaal. Secundaire ruimtes als opslagruimtes, keukens, sanitair, interieurs op bovenverdiepingen, uitbreidingen, ... worden niet in de bescherming meegenomen.
- Historisch en typologisch overzicht: De vier cafés bieden een overzicht van burgerlijke cafés uit de late 19de eeuw tot midden 20ste eeuw met kwalitatieve caféinterieurs en danszalen. Ze zijn zowel in de dorpskom als in stedelijke omgeving gelegen. De geselecteerde items tonen alle vormen van gevelafwerking: van eenvoudige gevels tot gevels met vergrote vensters en cafépuien.

1.4. Bedreiging

Jan Van den Bossche wijst er in zijn publicatie '*Dossier: bescherming cafés en café-interieurs*' van omstreeks 2005 op dat de bewaring van de historische café-interieurs een reële bedreiging vormt.²⁹ Ze worden gesloopt bij een modernisering of verkocht om geïntegreerd te worden in andere tavernes of restaurants. In '*Van Herberg tot café*' uit 1987 schrijft M. Verbeeck "*Ons rest nog het verdwijnen te beschrijven van deze openbare gelegenheden, na de euforie van de overwinning, gewurgd door fast-food, fast-drink en bedrieglijke namaak-pubs*".

1.5. Bibliografie

Onroerend Erfgoed, digitaal beschermingsdossier 4.001/44021/118.1, Danszaal Bristol (DECLERCQ D., 2016).

BARREZ A. 1933: *L'architecture commerciale Brasseries Bodegas Tavernes, Bâtir 12*, 251-257.

BERGER D., COLARD D., DE REYMAEKER M., DESMYTTER A., FESTRA M. & THIMISTER Y. 1985: *Nachtraven*, Brussel, 147-157.

DE TROEYER R. 2010: *Historische cafe-interieurs in Oost-Vlaanderen tot WOII: een retrospectief onderzoek*, onuitgegeven verhandeling, Artesis Hogeschool Antwerpen, Opleiding Monumenten- en Landschapszorg.

DURNEZ J. 1963: *Herbergen en herbergleven te Asse*, sl, 6-10.

LAHAYE V. 1976: *Volkscafe's te Leuven*, *De Brabantse Folklore* 77-212, 395-399.

MESSIAEN L., SEGERS E. & VANFLETEREN E. s.d.: *Bijlagen verslagboek Hart voor volkscafés Een onderzoek naar de leefbaarheid van volkscafés*, Gent.

MICHA M. 2010: *Hoe gingen oma en opa uit? Dancings in Gent, 1919-1939*, *Van mensen en dingen* 8 - 1-4, 81.

PIRLOT A. 2006: *De cafés van Brussel*, Brussel.

TOLLET A. 2015: *Vlaams-Brabant drinkt. Bier- en jenevercultuur sinds 1800*, Leuven.

²⁹ VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: op. cit.

Beschermingsdossier: het café Luminor, monument

VAN DEN BOSSCHE J. s.d.: *Dossier: bescherming cafés en café-interieurs*, s.l. (omstreeks 2005-2006)

VERBEECK M. 1987: Van herberg tot café, *M&L* 6-1, 8-33.

VOLKSKUNDE VLAANDEREN 2009: *Volkscafés Vrouwentongen & mannenpraat*, Leuven.

VANISTENDAEL C. 2011: Interieurs van Antwerpse danszalen (1844-1914): het Zomer- en het Winterlokaal van de Société Royale d'Harmonie d'Anvers als typevoorbeelden, *Gentse bijdragen tot de interieurgeschiedenis* 36, 25-45.

VANISTENDAEL C. 2015: Basilica. Altijd en overal januari 17, 2015 [online], www.dansart.org (geraadpleegd op 16/05/2017).

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Situering

Café Luminor is gelegen Grote Markt 25 in Vilvoorde (Vilvoorde). Het café vormt een onderdeel van de gevelwand rond de Grote Markt.

2.2. Historisch overzicht

Vermoedelijk 19de-eeuws woonhuis dat net na de Eerste Wereldoorlog omgevormd werd tot café. In de jaren 1930 werden de pui en het interieur aangepast in art-decostijl. In Vilvoorde zijn niet minder dan 450 locaties bekend waar ooit cafés gevestigd waren. Café Luminor behoort tot één van de 275 cafés en herbergen die in 1960 nog bedrijvig waren in de stad.

Het kadasteronderzoek is niet duidelijk over de bouwdatum van het pand. Er worden geen volledige herbouwingen geregistreerd in de 19de eeuw, de voetafdruk van het pand dat afgebeeld staat op de 19de-eeuwse Popp-kaart zal niet wezenlijk meer wijzigen tot vandaag (6.4 documentatie, 16). Op basis van het uitzicht wordt er dan ook vanuit gegaan dat het gebouw dateert uit de eerste helft van de 19de eeuw, waarbij een oudere kern niet uitgesloten wordt. Het pand was tussen 1843 en 1910 eigendom van de beenhouders Josephus De Muylder en Jacobus Vanderheyden.³⁰ In 1910 wordt het gebouw eigendom van de familie Xantipe, die geregistreerd staat als wissel- en verzekeringsagent.³¹

In 1919 wordt het pand verkocht aan Henricus Meeus die gehuwd was met één van de dochters Xantipe.³² Hij vraagt en krijgt een bouwvergunning om het huis te verbouwen tot een handelszaak met winkelpui in art-nouveaustijl (6.4 documentatie, 18).³³

Het is de weduwe van Henricus Meeus-Xantippe, die vermoedelijke een grondige verbouwing van het pand doorvoert waardoor het kadasterarchief in 1931 een 'geheele herbouwing' registreert.³⁴ Het register van de bouwaanvragen van de Stad Vilvoorde vermeldt het afleveren van een bouwvergunning in 1931 aan weduwe Meeus.³⁵ Het plan werd niet terug gevonden. Het is duidelijk dat minstens de benedenverdieping grondig verbouwd werd door het plaatsen van de cafépui met twee flankerende deuren, die er voorheen niet waren. Vermoedelijk werd samen met de cafépui ook het huidige caféinterieur aangebracht.

³⁰ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, mutatieschetsen en mutatiestaten Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde), 1843/8 & 1865/15 en de kadastrale leggers Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde) artikels 146 & 666.

³¹ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, kadastrale leggers Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde) artikels 146, 2718 en 5000.

³² Kadasterarchief Vlaams-Brabant, kadastrale leggers Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde) artikel 5000.

³³ Stadsarchief Vilvoorde, Bouwaanvragen, klassement 6 3206/29.

³⁴ Kadasterarchief Vlaams-Brabant, mutatieschetsen en mutatiestaten Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde), 1931/25.

³⁵ Stadsarchief Vilvoorde, Register van de bouwaanvragen, 1931.

De weduwe Meeus baatte het café niet zelf uit.³⁶ In 1929 was Jules Rampelberg de uitbater. Na de Tweede Wereldoorlog werd het café uitgebaat door twee dames, die er pianorecitals organiseerden. Ze werden er opgevolgd door Jeanne Deroover en Michel Fourdain. De bekendste uitbater is Emiel Guillin, die het café uitbaatte van 1952 tot 1989. Uit die periode bleven verschillende foto's in het caféinterieur bewaard (6.4 documentatie, 21-24).

Van het gebouw bestaan postkaarten van omstreeks 1906, waarop nog de oude gevel zichtbaar is (6.4 documentatie, 19), en van na 1931 (6.3 documentatie, 20). Op de laatste postkaart staat ook een grote luifel afgebeeld over het terras die ook op een foto uit 1952 en ééntje van voor 1987 voorkomt (6.4 documentatie 20, 23 & 24). In 1931 was de bovenbouw in zijn originele 19de-eeuwse staat bewaard gebleven met zowel vensters op de bovenverdieping als op de zolderverdieping en met een afboordende waterlijst. Vermoedelijk werd in de tweede helft van de 20ste eeuw het dakvolume hersteld en de kroonlijst gerenoveerd. Daarbij werden de zoldervensters gedicht en verborgen achter een pleisterlaag. Tot de oudste afbeeldingen van het interieur behoren afbeeldingen uit 1938 en 1952 (6.4 documentatie 21 & 22) die bewijzen dat het interieur sinds 1938 niet meer wijzigde.

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

Café Luminor is een gepleisterd en geschilderd pand van drie traveeën en twee bouwlagen onder een pannenzadeldak met een nok evenwijdig aan de straat. De gevel heeft op de gelijkvloerse verdieping een cafépui, geflankeerd door twee rechthoekige deuren.

De drie muuropeningen op de gelijkvloerse verdieping zijn opgevuld met schrijnwerk dat uit het interbellum dateert. Links in de gevel staat een dubbelvleugelige deur met een bovenlicht. De deurbladen zijn gevuld met structuurglas, terwijl het bovenlicht dat onderverdeeld is door kleinhoutverdelingen, opgevuld werd met glas-in-lood in art-decostijl. Het gebogen middendwarsstuk is gedecoreerd met een gesculpteerde lijst. Bovenaan ontbreekt een deel van het glas-in-lood. De cafépui is driedelig met een centrale deur, geflankeerd door twee vitrines (met guillotineramen) en bovenlichten. De vitrine wordt omlijst door een licht uitspringende bovenbouw, die steunt op vier sober en strak vormgegeven houten pilasters met art decoversiering. De vitrines en deur hebben net als de zijdeuren gebogen middendwarsstukken met identieke decoratie en ze zijn maximaal beglaasd. De onderzijde van de vitrine bestaat uit een houten kaderwerk op een houten plint, opgevuld met rechthoekige panelen, met daarboven helder glas. De bovenlichten werden ingevuld met rijkelijk vormgegeven glas-in-lood in art-decostijl. Centraal in de bovenlichten steekt gebrandschilderd glas met bloemen- en landschapsmotieven. Rechts van de pui bevindt zich een enkele, volle deur met gelijkaardige vormgeving zoals het andere schrijnwerk. Centraal in de deur een ovaalvormige oculus met structuurglas. Het bovenlicht bestaat uit helder glas.

Op de bovenverdieping steken drie rechthoekige vensters met neoclassicistische gietijzeren parapets met bazuinende engelen of godinnen en centraal een gevleugelde leeuw met fruitmand. In het bovenste register van de parapets zitten zes achtpuntige sterren. Het schrijnwerk van de bovenverdieping werd vernieuwd met respect voor de historische raamverdeling en gebruik makend van structuurglas.

Het plattegrond van de gelijkvloerse verdieping bestaat uit drie delen, conform de indeling van de voorgevel. De rechter deur geeft toegang tot een gang, die naar de privéwoning leidt. Er is een doorgang tussen de gang en het café. De linker deur geeft toegang tot een kleine afgesloten ruimte, waarachter een telefooncel werd ingericht die toegankelijk was vanuit het café. De gelagzaal wordt breder naar achter toe. Tegen de achterwand van het

³⁶ CORNUT R. & WAEYENBERGH R. 2004: *De Vilvoordse dranksluiterijen vroeger en nu*, Vilvoorde, 23-28.

café staat de toog, geflankeerd door twee deuren die toegang geven tot achterliggende nutsruimtes.

Het interieur werd tijdens het interbellum, wellicht tussen 1930 en 1938, ingericht met een houten omlopende lambrisering met banken met lederen bekleding en bovenaan afgewerkt met een lijst. De lambrisering bestaat uit stijl- en regelwerk met een gebogen bovendwarsstuk en boven de rugleuningen ingevuld met spiegels. De lambrisering incorporeert de toegang tot de telefooncel en de deur naar de gang die naar de privévertrekken leidt. De driedelige toog is belegd met fineerhout en heeft centraal een ovaalvormige decoratie. Het meubel is voorzien van een koperen voetsteun op de vloer en een armleuning met art-nouveauintslag aan de bovenzijde. Achter de toog staat het glazenrek met centraal een spiegel, geflankeerd door glazenkastjes. De deurtjes werden opgevuld met koperen roeden en geslepen helder glas. Het meubel wordt bovenaan afgesloten met een fries uit marqueterie en centraal de plaats voor een ronde klok. Het huidige exemplaar is wellicht van recentere datum. Op de glazenkast een vast bevestigde kurkentrekker. Boven de toog hangen drie art-deco-lusters waarvan de authenticiteit niet vastgesteld kan worden. Boven de lambrisering bevinden zich gepleisterde wanden en een gepleisterd plafond met eenvoudige stucijst. De toog, lambrisering met banken en de tafeltjes werden ingelegd met eenzelfde marqueterie van hout en op de toog en de tafeltje ligt hetzelfde roze marmer. De vloer werd vernieuwd.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed, waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 17 oktober 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Behoudens verborgen gebreken bevindt het gebouw zich in een goede bouwfysische toestand.

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

De historische waarde wordt als volgt omschreven:

Een representatief, goed bewaard en herkenbaar voorbeeld van een café dat reeds ongeveer 100 jaar op deze plek is gesitueerd en dat ingericht werd in een woonhuis uit de 19de eeuw, mogelijk met oudere kern. Sinds 1919 functioneert het gebouw als een café met een uitgesproken vitrine aan de Grote Markt die tijdens het interbellum in art-decostijl werd herbouwd en waarvan de totaalinrichting wellicht ook toen werd ingericht.

De architecturale waarde wordt als volgt omschreven:

Een representatief, goed bewaard en herkenbaar voorbeeld van een burgerlijk café uit het interbellum, ondergebracht in een pand met 19de-eeuwse uitzicht, op een belangrijke publieke plek, de Grote Markt van Vilvoorde. Het exterieur en interieur voldoen aan de voorwaarden voor het ideale café die in 1933 door Barrez in het tijdschrift *Bâtir* werden beschreven.

Het café wordt gemarkeerd door een uitzonderlijk goed bewaard gebleven en rijkelijk vormgegeven geschilderde houten cafépui in art-decostijl met grote glaspartijen en met glas-in-lood in de bovenlichten. De pui wordt geflankeerd door twee gelijkvormige deuren, gekoppeld aan de functie van het café en de privéwoning.

Het authentieke interieur van het café Luminor bleef zeer goed bewaard waardoor er een belangrijke ensemblewaarde ontstaat bestaande uit het stucplafond, de lambrisering met banken, de spiegels, het binnenschrijnwerk, de toog die verbonden is met de glazenkast, koperen voet en armsteun, authentieke cafétafeltjes, deuren naar de telefooncel en de

gang. Het interieur dat ontstond in 1931 sluit perfect aan bij de fineerhouten caféinterieurs zoals die toen in de contemporaine literatuur werden gepubliceerd.

3.2. Motivering van het type bescherming

Café Luminor wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

Café Luminor is een uitgesproken architecturaal erfgoedelement met een waardevol authentiek caféinterieur met cultuuroederen waardoor een monumentenbescherming het meest aangewezen is.

3.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan, dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening beperkt zich tot het bouwperceel van het café Luminor. De nadruk ligt op de gevels en het dak samen met de gelagzaal.

3.4. Juridische toestand

3.4.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

Café Luminor werd opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed (ID70397, vastgesteld sinds 5 oktober 2009) en is gelegen in de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Vilvoorde' (MB 19 februari 2016).

3.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Volgens het gewestplan 25. Halle – Vilvoorde – Asse, goedgekeurd op 7 maart 1977, is café Luminor gelegen in woongebied met het aanvullende voorschrift gp25: art. 8, paragraaf 1. Het artikel bepaalt dat het aantal woonlagen voor woningen gelimiteerd is tot 4. De Omzendbrief van 19 juni 1991 stelt: *Dit betekent echter weer niet dat voor gebouwen met een andere bestemming (kantoren, hotels, bedrijfsgebouwen, scholen, enz.) een onbepaald aantal bouwlagen kan toegelaten worden. Voor het vaststellen van het mogelijk aantal bouwlagen van dergelijke gebouwen, zal elk concreet geval moeten beoordeeld worden met het oog op de goede plaatselijke aanleg en met inachtnaam van de gebruikelijke stedenbouwkundige aspecten zoals hierna wordt uiteengezet.* Het artikel heeft geen invloed op de bescherming van het café Luminor.

Café Luminor wordt gevat door de Afbakening van het VSGB en aansluitende open ruimtegebieden, goedgekeurd op 16 december 2011. Het café ligt in een Gebied voor ongelijkvloerse verkeers- en vervoersinfrastructuur wat geen invloed heeft op het woongebied of de bescherming.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheerdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheerdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheerdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheerdoelstellingen, als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermde goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheerdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze beheerdoelstellingen toe, zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld.

Beheerdoelstellingen voor het beschermd monument café Luminor:

De bescherming als monument beoogt het behoud van de gevels en bedaking zichtbaar van op de openbare weg met al hun erfgoedwaarden en -kenmerken evenals het historische schrijnwerk en het historische café-interieur. Het herstel van de historische configuratie van de bovenbouw van de voorgevel behoort tot de mogelijkheden. Tevens beoogt de bescherming het herstel van het historische schrijnwerk op de bovenverdiepingen conform historische afbeeldingen of modellen op het ogenblik dat het huidige schrijnwerk dient vervangen te worden. Indien de cafévloer dient vervangen te worden, gebeurt dat best door een vloer die aansluit naar kleurstelling en vormtaal bij het interbellum. Niet beschreven ruimtes als keuken, sanitair blok en lokalen op de bovenverdieping zijn uitgesloten van de bescherming.

De cultuurgoederen dienen in goede bouwfysische staat bewaard te worden.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermde goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermde goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, mutatieschetsen en mutatiestaten Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde), 1843/8, 1865/15, 1931/25 en 1932/20.

Kadasterarchief Vlaams-Brabant, kadastrale leggers Vilvoorde, afdeling II (Vilvoorde) artikels 146, 666, 2718 en 5000.

Stadsarchief Vilvoorde, Register van de bouwaanvragen, 1931.

Stadsarchief Vilvoorde, Bouwaanvragen, klassement 6 3206/29.

CALDERON A. 1993: *Historiek der straten van Vilvoorde*, Leuven, 117-121.

CORNUT R. & WAEYENBERGH R. 2004: *De Vilvoordse drankslijterijen vroeger en nu*, Vilvoorde, 23-28.

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: *Schuin ingeplante stadswoning* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/70397> (geraadpleegd op 21 juni 2017).

ANON sd: *Vilvoorde Grote Markt* [online] https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/postcards/belgium-vilvoorde/brabant-flamand-vilvoorde-vilvoorde-466178157.html (geraadpleegd op 5 januari 2017).

LAGAERT sd: *Vilvorde – La Grand'Place* [online] https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/postcards/belgium-vilvoorde/vilvoorde-la-grandplace-325639566.html (geraadpleegd op 5 januari 2017).

RUIMTE VLAANDEREN 1991: *Omzendbrief van 19 juni 1991 bevattende toelichting bij de toepassing van de bijzondere voorschriften gevoegd bij het gewestplan Halle-Vilvoorde-Asse. Artikel 8 van de aanvullende stedenbouwkundige voorschriften* [online], <https://www.ruimtelijkeordering.be/Portals/108/omzendbrief19061991.pdf> (geraadpleegd op 11 oktober 2017).

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document.

6.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit, bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het dossier gevoegd.

6.3. Cultuurgoederen

De voor bescherming voorgedragen cultuurgoederen zijn in een afzonderlijke bijlage bij het ministerieel besluit opgenomen (bijlage 3). Deze bijlage bevat zowel een oplijsting van de cultuurgoederen, een beschrijving als een motivatie.

6.4. Documentatie

De documentatie in bijlage bevat alle relevante foto's en kaarten bij het dossier.